

Kertész Krisztián: A piaci és kormányzati tökéletlenségek rendszerezése és gazdaságpolitikai összefüggései

Kiadó nélkül, Budapest, 2006, 254 oldal, 3500 forint

„Elsőkönyves” szerző munkájára hívom fel a figyelmet. A szerző e munka egy részével azonos dolgozatának benyújtásával pályázta meg a PhD-fokozatot, de dolgozatának nyilvános megvédése még hátravan. Megjelentetett viszont több cikket is tekintélyes szaklapokban, és megírta e téma egyetemi tankönyvi fejezetét is.

A szerző az I. részben a neoklasszikus és endogén növekedésméletekből kiindulva mutatja be az általános egyensúlyi és a jóléti közgazdaságtan alapelveit, majd a piaci alapkudarckoknak és ezek továbbgyűrűző hatásainak korszerű elméletét. Ezután kitér a közösségi döntések elméletére, majd a globalizációs folyamatnak a piaci és kormányzati kudarcokra gyakorolt hatását tárgyalja. A II. részben a már bemutatott elméleti apparátus felhasználását, az egészségügy, a kutatás-fejlesztés, a környezetvédelem gazdaságpolitikájának, valamint a lakáspolitikának, a nyugdíjpolitikának és a foglalkoztatáspolitikának az ebből az elméleti apparátusból következő elveit tekinti át. A könyv szerves egész, a gazdaságpolitikai következtetések szervesen épülnek rá az elméleti rendszerre; a mű egyéges szerkezetű, határozott, céltudatos „sodrása” van.

Az I. rész. E részben a szerző először a neoklasszikus és endogén növekedésméleteket ismerteti. Solow elméletének bemutatásából indul ki, de messze túlmegy az eredeti tan leírásán. Rámutat arra, hogy a Solow-modell nagymértékben alábecsüli a nemzetgazdaságok közötti tényleges, óriási jövedelemkülönbségeket, és túlbecsli a reálkonvergenciafolyamat sebességét. Rámutat arra is, hogy a megtakarítások és a tőkeberuházások szerepe sokkal nagyobb, mint ahogy ezt Solow feltételezte, továbbá hogy szükség van a tőke fogalmának szélesebb értelmezésére, az emberi tőke figyelembevételére.

A következő – kis, nyitott gazdaságok növekedésméleteivel foglalkozó – rövid fejezet fontos tényekből indul ki, de a javasolt megoldás nem tekinthető kellőképpen kidolgozottnak. A tények nyilvánvalók. A kis, nyílt piacgazdaságok nincsenek kizárólag a hazai megtakarításra utalva – a hazai megtakarítás elégtelenségét a működőtőke pótolhatja. Emellett egy kis nemzetgazdaság technológiai színvonalát a világgazdaság innovációs képessége határozza meg, a belföldi kutatások hatása pedig marginálisan kicsi. Ennek megfelelően a szerző a kis, nyílt piacgazdaságok termelési függvényét a világgazdaság termelési függvényéből vezeti le, előrevételezve a piaci és kormányzati kudarcok hatásait.

Célszerű már itt leírni az ezzel kapcsolatos alapvető megjegyzéseket. A nem adósságeneráló beruházások nagy része valójában, nemzetgazdasági szinten, adósságot generál, mert nyereségrepatriálással jár. A működőtőkére támaszkodás tehát csak kisebb mértékben lehetséges, mint ahogy ezt általában feltételezik, és a szerző is írja. A világ-gazdaság technológiai szintje elsősorban a külföldi tulajdonban lévő vállalatok révén érhető el, amit nagyon jól mutat a külföldi és belföldi tulajdonban lévő magyar vállalatok technikai és termelési szintje közti különbség. Ugyanakkor egyes kis országok, így Svédország és Finnország, a világ technológia fejlődését befolyásoló újítások kidolgozására képesek, tehát nem átveszik az új technológiát, hanem döntő szerepük van a kialakításá-

ban. Az itt leírt fejlesztési és erre épülő modellezési elképzelés tehát problematikusabb, mint ahogy ezt a szerző látja.

A 3. fejezet először a jóléti közgazdaságtan első tételét és a Pareto-hatékony egyensúly fennállásának feltételeit ismerteti. Ebből egyenesen levezethető a szerzőnek a gazdaságpolitika legfőbb céljára vonatkozó és a mai, neoklasszikus szellemű tudományos közfelfogással megegyező alapfelfogása is. Piaci kudarcként definiálható minden olyan jelenség, amely a Pareto-optimum eléréséhez szükséges feltételek teljesülését akadályozza. A piaci kudarc indokot adhat közösségi akciókra, azaz állami szerepvállalásra, és ez csökkentheti a piaci kudarcok negatív hatásait. Az állami beavatkozás azonban kormányzati kudarcokra vezethet, és ezek ismét eltávolítják a gazdaságot a Pareto-hatékony egyensúlytól. Ezért csak az olyan állami beavatkozások tekinthetők sikeresnek, amelyek nem vezetnek nagyobb kormányzati kudarcra, mint a piaci kudarcok e kormányzati beavatkozások folytán bekövetkező csökkenése.

Ezt a jóléti közgazdaságtan második tételének bevezetése követi, amely azt mondja ki, hogy ha az ármechanizmus jól működik, bármely társadalmi vagyoneelosztás után beáll a Pareto-hatékony állapot, amely egyben versenyzői egyensúly is. Ahhoz, hogy az így kialakuló helyzet méltányos is legyen, a kormányzatnak méltányos, a vagyon társadalmilag egyenlő újraelosztását kellene megvalósítania. Erre nincs lehetőség, ezért a jóléti közgazdaságtan második tétele érvényét veszti, és a társadalmi méltányosság csak a gazdasági hatékonyság rovására növelhető. A méltányosság és a hatékonyság között tehát a mi világunkban átváltás (*trade off*) van. Addig érdemes csökkenteni a társadalomban lévő vagyoni és jövedelmi különbségeket, ameddig a társadalmi hasznosság ebből fakadó bővülése meghaladja a hatékonyságromlás miatt bekövetkező jövedelemcsökkenés hasznosságcsökkentő hatását.

Célszerű már itt is leírni az ezzel kapcsolatos fenntartásokat. A szerző megmarad a jóléti közgazdaságtan klasszikus elméletének keretei között, amely szerint a gazdasági szempontból optimális helyzet elérése és ennek jóléti szempontok szerinti korrekciója két külön probléma. A piacok kialakítják a gazdasági szempontok szerinti optimális helyzetet, ezt azonban ez után korrigálni lehet, sőt kell a jóléti szempontok szerint. Ennek viszont negatív hatásai vannak, mert a jóléti szempontok érvényesítése e felfogás szerint rontja a gazdasági eredményeket, csökkenti a nemzeti jövedelmet, tehát átváltás van a hatékonyság és a méltányosság között. A korszerű fejlődéselmélet gondolkozása azonban más. E szerint – és a valóságban is – a gazdasági és a jóléti probléma szorosan összefügg, és a jóléti kiadások nagy része nem csökkenti, hanem növeli a rendelkezésre álló nemzeti jövedelmet. A nemzeti jövedelem azért alacsony, mert a társadalom nagy részének nincs megfelelő képzettsége és rossz az egészségi állapota. Ezért az oktatásra és az egészségügyre fordított kiadások növelik a nemzeti jövedelmet. A gazdasági és a jóléti szempont tehát nem független egymástól, és – legalábbis a jóléti kiadások nagy részét illetően – nincs átváltás, hanem a kettő erősíti egymást.

A szerző ezt követően, a ma általánosan elfogadott tárgyalásmódnak megfelelően, azt mutatja be, hogy két piaci alapkudarc van: a nem racionális piaci magatartás és a tranzakciós költségek, és az irodalomban tárgyalt más piaci kudarcok erre a kettőre vezethetők vissza. Ezért a gazdaságpolitikának elsősorban ennek a két alapkudarcnak a csökkentésére kell törekednie, mert ez a többi, ebből származó kudarc csökkentéséhez is vezet. A szerző szerint e kettő közül is a tranzakciós költségeinek van nagyobb jelentőségük, ezek viszont nagyrészt az információ beszerzésének és terjesztésének költségeiből adódnak. Ezért elsődleges állami feladat az információk beszerzésével és feldolgozásával kapcsolatos költségek csökkentése, mert ez csökkenti a tranzakciós költségeket, valamint az ezekből – közvetlenül vagy közvetve – származó piaci kudarcokat.

Ezután a szerző a könyv közel egyharmadát kitevő 6. fejezetben a közösségi döntések elméletével foglalkozik. A szerző felfogását talán e fejezet első és a könyv 95. oldala mutatja a legjobban és legösszefogottabban. Itt azt írja, hogy az államnak kell biztosítania, hogy az egyének képesek legyenek a minél racionálisabb döntések meghozatalára, továbbá hogy csökkentse a piacon felmerülő tranzakciós költségeket. Ezért fontos, hogy az állam szerepet vállaljon a telekommunikációs, az informatikai és a szállítási infrastruktúrák és technológiák fejlesztésében, ugyanis így tökéletesedik a piacok működése. E fejezet további részei inkább a politikatudomány terére tartoznak, és ezért itt nem részletezhetők. Nem foglalkozhatunk a fejezet záró részében tárgyalt fontos gyakorlati kérdésekkel sem. Az I. részt lezáró hetedik fejezet azt mutatja be, hogy a globalizáció előmozdítja a nem racionális magatartás visszaszorulását és a tranzakciós költségek csökkenését, de kisebb mértékben hat a kormányzati, mint a piaci kudarcok csökkenésére.

A II. rész. E rész – az I. részben kialakított elméleti apparátus felhasználásával – konkrét gazdaságpolitikai kérdésekkel foglalkozik. Ezek közül az első az egészségügy.

Az elemzés abból indul ki, hogy a beteg magatartása nem racionális, továbbá hogy a beteg és az orvos informáltsága aszimmetrikus – itt vagyunk tehát azonnal a piaci kudarcoknak az elméleti részben tárgyalt két alapforrásánál. Ezért ez esetben eleve nem képzelhető el piaci megoldás. Ez az információs aszimmetria a biztosító és az egészségügyi szolgáltató – az orvos – közti viszonyban is fennáll, sőt a biztosító és a beteg viszonyában is. Az orvos szakismerete nagyobb, mint a biztosítóé, és nehezen múltható fölül. A beteg is jobban ismeri saját egészségi állapotát, mint a biztosító a betegét. Az információellátás aszimmetriájából adódó problémák csak nagy tranzakciós költségekkel kezelhetők, ami piaci kudarcnak minősül, erőforrás-pazarlásra vezet, és a piaci verseny torzulását eredményezi. Ezzel itt vagyunk az I. részben kiépített elméleti apparátusnál, az elméleti apparátus és a gazdaságpolitikai javaslatok szoros kapcsolata egyértelmű.

A szerző ezt követően konkrét javaslatot terjeszt elő az „optimális” egészségügyi rendszerre, hangsúlyozva, hogy a konkrét megoldás csak az ország társadalmi, politikai, kulturális és fejlettségi jellemzőinek ismeretében alakítható ki. Feltétlenül szükségesnek tartja a kötelező felelősségbiztosítás bevezetését is, éppúgy mint a gépkocsiforgalomban. Ugyanezen elméleti apparátussal foglal állást a több-biztosítós rendszer ellen, és konkrét megoldást terjeszt elő a gyógyszerforgalmazásra.

A következő fejezet a kutatás és fejlesztés finanszírozásával foglalkozik. Az elméleti apparátust ez esetben a közösségi döntések elméletével foglalkozó fejezet már bemutatta. A lényeg az intézményfinanszírozás helyett a projektfinanszírozás és a teljesítményelv szigorú alkalmazása. Ez természetesen átvizs a teljesítmény mérésének problémáira. Hogy folytassuk az elméleti apparátus és a konkrét javaslatok összefüggéseinek bemutatását, itt természetesen komoly szerepük van az externáliáknak, vagyis a kutatási eredmények hasznosításával kapcsolatos tovagyrúzó hatásoknak. E rész további fejezetei csak röviden tárgyalhatók, részben a terjedelem korlátai, részben az olvasó feltehető és a szerző félreérthetetlenül látható elfáradása miatt, ugyanis e rész fejezetei annál kevésbé kidolgozottak, minél jobban haladunk a könyv vége felé.

A 3. fejezet a környezetvédelem gazdaságpolitikáját tárgyalja. A kiindulópont itt is azonos a korábbiakkal. Az információtechnológia fejlesztése csökkenti a tranzakciós költségeket, javítja a piaci alkuk hatékonyságát, és így olcsóbbá teszi az externáliák internalizálásával. Az aszimmetrikus információ miatt mégis nagyok a tárgyalásos megoldás nehézségei. Ezért a szerző fölveti a kötelező felelősségbiztosítás rendszerét azzal, hogy ennek működtetése csak a technológia bizonyos fejlettségi szintjén lehet társadalmilag gazdaságos – félő, hogy ma még nem az. Ezután a környezetvédelmi adó és a norma-

tív szabályozás, vagyis a konkrét környezetvédelmi előírások kérdéseit tárgyalja, és kitér arra is, hogy milyen mértékben célszerű e kérdések kezelését a központi vagy a helyi politika hatáskörébe utalni.

A 4. fejezetben tárgyalt lakáspolitikai esetében nyilvánvalóan felmerül a kérdés, hogy mekkora állami szerepvállalás indokolt. A szerző szerint a közvetlen állami beavatkozás nem, mert mindig súlyos kormányzati kudarcokat generál, a rászorultsági elven alapuló lakbértámogatás azonban igen, mert a hajléktalanság terjedése nemcsak az érintetteket sújtja, hanem káros az egész társadalom számára is. A nyugdíjpolitika kérdéseinek az 5. fejezetben bemutatott tárgyalása nem vezet konkrét ajánlásokra. A szerző egymást követően ismerteti az öregkori kiadások fedezését célzó magánmegtakarításokkal kapcsolatos piaci kudarcokat, továbbá az állami nyugdíjrendszerek, tehát a felosztó-kirovó, a tőkefedezeti és a névleges egyéni számlás nyugdíjrendszer kormányzati kudarcait, és arra jut, hogy helyzet-, intézményrendszer-, technológia- és társadalomfüggő, hogy e rendszerek közül melyik áll legközelebb a Pareto-optimális állapothoz. Más munkái szerint az állami nyugdíjrendszerek közül az egyéni számlás nyugdíjrendszert tartja Pareto-értelemben a leghatékonyabbnak. Végül a foglalkozáspolitikát tárgyaló 6. fejezet ahhoz a nyilvánvaló következtetéshez vezet, hogy az információtechnológia, az internet és a modern vezetési, szervezési stb. szoftverek terjesztése csökkenti a koordinációs kudarcokat, ezek terjesztésének állami elősegítése tehát a foglalkoztatáspolitikai hasznos eszköze lehet.

Az értékelés és az ajánlások. A recenzensnek a már leírtakkal összhangban mindenképp előtérbe kell állapítania, hogy a szerző a legújabb tudományos fejleményekre is kiterjedő szakmai színvonalon tekinti át a neoklasszikus növekedélméletet és az ehhez kapcsolódó újabb kezdeményezéseket, valamint az általános egyensúlyi elméletet és a jóléti közgazdaságtant, továbbá – bár lényegesen töredékesebben – a közösség döntések elméletét, és ebből konkrét és fontos gazdaságpolitikai következtetésekre jut. Ezért ez a művet a lehető legpozitívabban kell értékelni. A mű félreérthetetlenül megmutatja, hogy a közgazdasági elmélet képes támpontot adni napjaink olyan fontos, sőt égető kérdéseinek helyes megítéléséhez is, mint például az egészségügy gazdaságpolitikája.

Ez az elméleti apparátus ugyanakkor nem tekinthető teljesnek és kielégítőnek. Már az I. rész 3. fejezetének bemutatása során említettük, hogy a korszerű növekedélmélet fontos új szempontokra hívja fel a figyelmet, és fontos új következtetésekre vezet. A neoklasszikus elmélet szerint a jóléti kiadások szükségesek ugyan a nagyobb méltányosság érdekében, de csökkentik a nemzeti jövedelmet, sőt ennek növekedési ütemét, a korszerű növekedélmélet viszont arra mutat rá, hogy a jóléti kiadások növekedés- és fejlődésgeneráló elemek is lehetnek. A neoklasszikus szemlélet szerint tehát, ha igazságosabban osztjuk el a tortát, a torta kisebb lesz, a korszerű fejlődélmélet szerint viszont az igazságosabb elosztás számos esetben a tortát is növeli. Ha már a szerző által kiindulópontnak tekintett neoklasszikus felfogás is olyan fontos gazdaságpolitikai következtetésekre vezetett, mint amilyeneket bemutatunk, akkor ezeknek a szempontoknak a figyelembevétele még fontosabb gazdaságpolitikai felismeréseknek lehet a forrása.

A másik és ehhez szorosan kapcsolódó probléma, hogy a szerző teljes mértékben elfogadja a neoklasszikus iskola cél-, motivációs és értékrendszerét. E szemlélet szerint az egyéni szükségletkielégítések összességének maximálása az egyetlen cél, és nem racionális piaci magatartásnak minősül minden, ami eltér ettől vagy meghaladja ezt. Ez a neoklasszikus célfüggvény azonban az emberi motiváció és egyben a történelem végletes leegyszerűsítése. Ami a motivációt illeti, a csecsemő határhaszna mérhető ugyan a határáldozattal, az anya keresetkiesésével, és ez az ábrázolásmód még a módszertani elegancia bizonyos elemeit is tartalmazza, de aligha tekinthető az emberi motiváció tökéletes leírásának. Hasonlóképpen az egyes gazdaságok fölzárkózása mindig is sértett nemzetek

revánsvágyának következménye is volt Németországtól és Japántól kezdve Dél-Koreán, Írországon és Finnországon át napjaink kelet-közép-európai országaiig, és ezek a folyamatok nem férnek be a Pareto-optimum keretei közé. Mindez nem kritika a szerzővel szemben, mert műve így is figyelemreméltó, de utalás az elemzés kiterjesztésének és teljesebbé tételének lehetőségére.

Ami az ajánlásokat illeti: jó lenne, ha ez a könyv csak az első, kezdő változat lenne. Így is nagyon értékes, de ezt a munkát folytatni kell. A könyv tartalmaz ugyan egy igen terjedelmes, ötoldalas irodalomjegyzéket, de a szöveg nem adja meg az erre irodalomra való konkrét utalást, ami megnehezíti az olvasó számára a további tájékozódást. Ezeket az irodalmi utalásokat pontosítani kellene, utalva még a kiinduló elméletek kialakulásának történetére és történelmi elhelyezkedésére is, mert enélkül nem érthetők meg az összefüggések. Be kellene fejezni a nem teljesen lezárt fejezeteket is. A recenzens reméli, hogy a „folytatás”, a „második bővített és átdolgozott kiadás” rövidesen „következik”, és komoly szakmai és gazdaságpolitikai hatása lesz.

Szakolczai György